

негашеним вапном, і поховали на Голодаєвому острові. Всі інші, хто підлягав ув'язненню, у кайданах були негайно відправлені в Сибір [19, с. 134].

Поклавши під заставу деякі свої коштовності, Марія Миколаївна заплатила деякі борги Сергія Волконського й написала листа до царя з проханням дозволити їй йти за чоловіком.

Цар Микола I після довгих вагань 21 грудня 1826 року задовольнив прохання Марії Волконської, хоча й не всі. Відома відповідь Миколи, в якій він пише, що отримав та прочитав листа від Марії Миколаївни Волконської; ще раз повторював застереження, які вже перед цим були сказані царем стосовно того, що вас чекає після приїзду в Іркутськ. Цар говорив, що Волконській доведеться забути той спосіб життя, яким вона жила до того [1, с. 154].

Та Марія Миколаївна свою долю вже вирішила.

Отже, ми бачимо, що Марія Волконська виховувалася у високоосвіченій, інтелігентній родині героя Вітчизняної війни 1812 року Миколи Раєвського, що дуже вплинуло на формування характеру та світогляду дівчини. Її світогляд формувався на прикладі старших.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белова С.Л. Раевские и Крым / Светлана Белова. – Симферополь: Бизнес Информ, 2006. – 205 с.
2. Бухаров В.Г. Образы Раевских. Фотоальбом. – Кировоград: КОД, 2011. – 92 с.
3. Волконский С.Г. Записки. – Спб.: Синодальный тип, 1902. – 548 с.
4. Волконский С.Г. Записки. – Спб.: Синодальный тип, 1902. – 548 с.
5. Декабристы. Биографический справочник / Под ред. акад. С.В. Нечкиной. – М.: Наука, 1988. – 448 с.
6. За обов'язком громадянина: до 220-річчя від народження С.Г. Волконського (1788 – 1865) / К.В. Камінська // Календар знаменних та пам'ятних дат. – 2008. – № 4. – С. 79 – 91.
7. Киянская О.И. Декабрист С.Г. Волконский / О. Киянская // Отечественная история. – 2004. – № 6. – С. 98 – 116.
8. Копылов А. Мемуары графа Олизара // Русский вестник. – 1893. – Сентябрь. – С. 101 – 132.
9. Лапаева Г.А. Долина девы. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2007. – 325.
10. Матеріали міжнародної наукової конференції «Сім'я Раєвських в історико-культурному просторі». – Кировоград, Імекс-ЛТД, 2011. – 318 с.
11. Покровский В. Жены декабристов: сборник историко-бытовых статей. – М.: Наука, 1906. – 298 с.
12. Род Раевских герба Лебедь / Сост. Б.Л. Модзалевский. – Спб.: Типограф. М.А. Александрова, 1908. – 91 с.
13. Семья Раевских в истории и культуре России XVIII–XIX веков: материалы I Елисаветградских международных историко-литературных чтений: Кировоград – Разумовка – Камянка, 20 – 22 мая 2004 года. – Кировоград: КОД, 2004. – 170 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Біденко Наталія Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія розвитку освіти України.

УДК 303.446.4(470)

МІСТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДОРЕФОРМНОЇ ДОБИ В ДОРАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Олександр БОНДАРЕНКО (Кіровоград)

Проаналізовано рівень вивчення міст Російської імперії дореформеної доби в дорадянській історіографії. Визначено основні здобутки в дослідженні проблеми та питання, що не знайшли свого висвітлення.

Ключові слова: історіографія, дореформена доба, місто, Російська імперія.

Проанализирован уровень изучения городов Российской империи дореформенного периода в досоветской историографии. Определены основные достижения в исследовании проблемы и вопросы, которые не нашли своего освещения.

Ключевые слова: историография, дореформенный период, город, Российская империя.

Analysis of the level of study of cities of the Russian Empire, pre-reform period in the pre-Soviet historiography. The report highlighted major achievements in the study of problems, issues and questions which have not found their lighting.

Keywords: historiography, the pre-reform period, the city, the Russian Empire.

Місто давно стало об'єктом дослідження вчених різних спеціальностей – істориків, статистиків, географів, етнографів, соціологів, екологів тощо. Незважаючи на те, що про місто хоч і написані тисячі праць, проте, на думку сучасних містознавців, ще рано говорити про розробку загальної та універсальної теорії розвитку міст і відточених дефініцій, оскільки процес нагромадження та осмислення матеріалу ще триває [1, с. 5; 2, 250]. Тож нині для історичної науки є актуальним завдання не лише емпіричного дослідження різноманітних сторін історії міст, а й історіографічного узагальнення, наукової рефлексії й теоретично-методологічного осмислення проблем, що вивчалися істориками попередніх періодів. Однією з таких проблем, що потребує ґрунтовного вивчення, є історіографія історії міст Російської імперії дореформеної доби. Зазначена тема викликає особливий інтерес для дослідників, оскільки період останньої чверті XVIII – 70-х рр. XIX ст. став початком переходу від традиційного суспільства до індустріального, що зумовило радикальні зміни у всіх сферах життєдіяльності міст та набуття ними нових якісних змін. Саме тому в статті зроблено спробу проаналізувати дорадянську літературу, присвячену розвитку міст Російської імперії в 1775 – 1870 рр.

Вивчення міст Російської імперії дореформеної доби як самостійного об'єкта вивчення розпочали ще сучасники, які у своїх працях торкалися питань демографічного, соціально-економічного розвитку міст, їхнього торгово-промислового значення, державного та громадського управління містами [3 – 10]. Автори, а це, зазвичай, були чиновники та статистики, намагалися розкрити загальні тенденції зародження, формування та розвитку міст. Практично у всіх дослідженнях з історії Росії цього періоду тією чи іншою мірою порушені питання цілей, змісту й наслідків міських перетворень 70 – 80-х рр. XVIII ст. Тому зупинимося лише на тих працях, де еволюція міста простежена найбільш детально. Серед них виділимо праці Є. П. Зябловського, К. Ф. Германа, К. І. Арсеньева, в яких автори прямо чи побіжно розглядають територію, населення та економічний розвиток міст Росії. Так, у праці російського статистика К. Ф. Германа подаються достатньо докладні відомості про кількість міських жителів 1811 р. в Російській імперії. Усі міста він поділив на 4 групи залежно від кількості населення – від 2 до 70 тис. жителів. Ще дві групи, з населенням менше 2 тисяч осіб, автор відніс до тих, які “більше заслуговують найменування слобід”. Указав дослідник також на специфіку міських поселень Росії, промисловість яких була тісно пов'язана з “промисловістю сільською”, цим самим підкреслюючи незавершеність процесу відділення міста від села в Росії [11, 9].

Відомий російський статистик, географ та історик К. І. Арсенєв розглянув історичну долю та зміни, що відбулися з містами, виявив причини змін та визначив фактори, які стимулювали їхній саморозвиток. Учений здійснив спробу створення функціонально-генетичної типології міст, поділивши міста за їхнім виробничим призначенням та причинами їхнього виникнення. Він першим серед російських

учених увів поняття “містоутворювальна база” (“тверда опора для тривалого існування міста”) та “економіко-географічне розміщення” (“вигідність становища для торгівлі та міської промисловості”) [12, с. 6].

У середині XIX ст. були зроблені перші спроби осмислення катерининського законодавства щодо міст в процесі роботи зі складання Повного зібрання законів і Зводу законів Російської імперії. Особливо відзначимо книгу Л. О. Плошинського “Городское или среднее состояние русского народа” [13], який став першим істориком, що намагався проаналізувати російське міське законодавство з XV по XVIII ст. Автор передусім простежив права та обов'язки міських верств, участь їх в міському громадському управлінні, а також державну політику з питань оподаткування городян. Утім зазначимо, що основне місце в його праці відведено викладу текстів самих законів, а на коментарі до них відведено лише 30 сторінок з 300-сторінкової книги. Урядовий погляд щодо міського законодавства останньої чверті XVIII ст. викладена також в працях П. А. Муллова [14] та А. П. Пригари [15]. Усе ж вивчення міського законодавства тільки на основі законодавчих джерел не дало змоги авторам показати реальну картину законодавчого процесу. Додамо, що праці цих авторів мають цілковито апологетичний характер.

Помітний внесок у вивчення дореформених міст Російської імперії здійснили різноманітні довідкові та статистичні видання [16 – 22]. На наш погляд, їх можна кваліфікувати не лише як історичні джерела, а і як історіографічні факти. Тим часом, вони містять не тільки фактичний матеріал, а й оціночні судження та становлять вагомий матеріал для вивчення різноманітних сторін життєдіяльності міста. Цінна інформація щодо розвитку міст Росії зібрана, наприклад, у Військово-Статистичних оглядах 69 губерній та областей Російської імперії, підготовлених обер- та штаб-офіцерами Генерального Штабу протягом 1837 – 1854 рр. [19]. Військові статистики здійснили широкий аналітичний огляд регіонів Росії, у який, крім військово-топографічних описів, увійшли відомості про природні умови, населення, стан сільського господарства, промисловості й торгівлі. Значне місце у Військово-Статистичних оглядах відведено й характеристиці губернських та повітових міст. Попри відсутність підсумкових висновків та чіткої структури викладу матеріалу, і навіть, звавалося б, відсутність логіки, насправді ж знаходимо при описах міст півтора десятки взаємопов'язаних і послідовно розташованих сюжетів, які можемо розглядати як функції міст. Серед них: розміщення міста, його статус, організація міського простору, релігійні споруди, гостиний двір, торговельні заклади, ярмаркова та базарна торгівля, благодійні заклади, громадське та культурне життя, міська земля, міські доходи, кількість населення та його соціальна структура [24, с. 19 – 20]. Проаналізувавши ці сюжети, можемо зробити висновок, що у свідомості авторів вони відповідали функціям міст, при цьому розміщених у суворій ієрархії. Так, опис зовнішнього вигляду міста (наявність кам'яних споруд, величних храмів та монастирів, мостиння площ та вулиць) мав підтверджувати його губернський чи повітовий статус; функція торгового центру виявлялася в наявності гостиного двору та міських ринків, базарної та ярмаркової торгівлі; виконання містом адміністративних функцій виявлялося в наявності міських адміністративних будівель, освітніх, медичних, благодійних закладів; виконання функцій місця проживання міського населення передбачало й можливість городян до прогонування, про що мала свідчити наявність промислового виробництва; свідченням виконання містом функцій громадського та культурного центру губернії чи повіту були споруди міських громадських зібрань та різноманітні приміщення для проведення культурного дозвілля. Не можемо не відзначити формальну відсутність у Військово-Статистичних оглядах конкретних сюжетів про діяльність міського громадського самоврядування. Проте фактично вона простежується у всіх сюжетах, що стосувалися різноманітних аспектів міського життя, виявляючись як провідна сила міського розвитку.

Важливі свідчення про розвиток міст Російської імперії в зазначений період містять і довідкові спеціалізовані видання, зокрема “Городские поселения в Российской империи”, опубліковане в 1861 – 1865 рр., та “Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861 – 62 годах”, що вийшло друком 1863 р.

З 1860-х рр. російське суспільство поступово почало переходити в нову якість, що було викликано підготовкою та проведенням земської, судової, університетської, міської, військової реформ і найбільш радикальної з них – селянської. Реформи заклали підвалини створення громадянського суспільства. У результаті цього в Росії склалася нова історична та історіографічна ситуація, що зумовили перехід учених-суспільствознавців до наукового осмислення історичної дійсності, зокрема історичних аспектів становлення та розвитку міст Російської імперії в дореформену добу. Помітний інтерес дорадянських дослідників до різноманітних проблем міського життя спричинили й міські реформи 1870 р. та 1892 р. Через те в останній третині XIX ст. з'являється ціла низка ґрунтовних досліджень з різноманітних аспектів “міської тематики”. Однією із найважливіших сторін розвитку міст, історії та практиці міського управління та самоврядування присвятили свої дослідження В. П. Безобразов [25 – 26], О. І. Васильчиков [27], О. Д. Градовський [28 – 29], Лешков [30], Б. М. Чичерін [31], М. П. Щепкін [32 – 33]. Їхні праці зробили помітний внесок у розуміння сутностей, явищ і фактів, що стосуються історії діяльності органів місцевого самоврядування у дореформеній період.

Значним явищем в історіографії міст стали праці, зокрема двохтомна монографія “Устройство и управление городов России” професора Харківського університету, історика права й державознавця І. І. Дитятіна [34 – 37]. Саме його фундаментальні наукові студії, на наше переконання, зробили найістотніший внесок у вивчення міст Російської імперії дореформеної пори в дорадянський період. Вони стали своєрідною “перехідною епохою” й започаткували детальне джерелознавче вивчення законодавчих актів останньої чверті XVIII ст. Науковець уперше здійснив розгорнутий історико-юридичний аналіз міського законодавства Катерини II, передусім, законодавчих актів, відомих під назвою “Установи для управління губерній Всеросійської імперії” 1775 р. та “Жалувана грамоти містам” 1785 р. Головною заслугою міської реформи стало, як указує І. І. Дитятін, надання російським містам статусу юридичної особи. Зазначимо, що до 1785 р. російське законодавство взагалі не знало громади міських жителів і лише прийняття “Жалуваної грамоти містам” внесло нове поняття “міської громади”, як юридичної особи, що отримала свої особливі права та привілеї. А розширення обсягу прав міських виборних самоврядних інституцій склало, на думку вченого, “епоху в історії нашого міста”. Характерною рисою цих наукових студій було те, що розвиток міст Російської імперії автор розглядав у порівнянні з містами Західної Європи. Результатом порівняльного аналізу міського самоврядування в Росії і на Заході став висновок І. І. Дитятіна, що, на відміну від Західної Європи, де міська громада сама підштовхувала владу до змін у сфері міського самоврядування, у Росії ініціатива в цьому питанні йшла, навпаки, від уряду. “Історія нашого міста є ніщо інше, як історія регламентації, перетворень торгово-промислового міського населення з боку верховної влади”. При цьому, на думку вченого, “хід цих перетворень визначається переконаннями, які верховна влада мала на державні інтереси” [34, с. 109]. Але російські реформи, як завжди, не приносили бажаного ефекту. “Відсутність всякої самостійності” – причина “сумного стану” міського самоврядування перед 1870 р. [37, с. 229 – 230]. У викладі І. І. Дитятіна історія російського міста XVIII – XIX ст. постає як “ланцюг заходів уряду, що постійно змінюються, котрі то сприяють розвитку й організують міську громадськість, то, навпаки, руйнують щойно створене, причому останні, руйнівні тенденції, переважали” [Пит. за: 38, с. 8].

На початку XX ст. об'єктивні пропеси індустріалізації, урбанізації та політизації російського суспільства спричинили зміну історичної ситуації в Російській імперії, що зумовило збільшення кількості праць, присвячених різноманітним аспектам історії міст. У цей час з'явилися ґрунтовні праці, автори яких В. М. Гессен [39], Г. А. Джаншієв [40], О. О. Кізоветтер [41 – 43], І. Х. Озеров [45], К. О. Пажитнов [46], Д. Д. Семенов [47], В. П. Семенов-Тянь-Шанський [48], В. Ф. Тотоміанц [49], Г. І. Швейдер [50] досліджують міське законодавство, правове становище міських верств населення, устрій дореформених міст, структуру їхнього управління та самоврядування, аналізують основні напрямки діяльності органів

міського самоврядування: фінансову систему, міське господарство, розвиток освіти, благоустрій міст, лікувально-санітарну справу.

Один із найвідоміших дослідників міст Російської імперії дореформеної доби О. О. Кізоветтер у своїх працях, підготовлених на основі не лише законодавчих актів, а й широкого використання архівних матеріалів, значну увагу зосередив на вивченні міської реформи Катерини II. Оцінка цієї реформи зумовлена його власними політичними поглядами, передусім переконанням про відсталість міст Росії порівняно з містами Західної Європи. Навковець у своїх працях керувався також положенням про те, що “Жалувана грамота містам” передбачала встановлення всестановитості міської громади. Ще однією важливою складовою концепції вченого була теза про відсутність двох етапів у внутрішній політиці Катерини II та оцінка її реформаторської діяльності як продворянської. Оцінюючи ж у цілому міську реформу, О. О. Кізоветтер переконаний, що законодавець введенням “Жалуваної грамоти містам” практично не досяг своєї мети, оскільки, по-перше, рівень розвитку міст не відповідав тим вимогам, які перед ним були поставлені (зокрема через відсутність у багатьох містах мало не половини міських верств, передбачених законом, що ускладнило формування міських органів громадського управління), по-друге, невизначеність формулювань закону уможливила місцевим урядовим органам зосередити у своїх руках владу в більшості міських справ, по-третє, убогість міських бюджетів, якими до того ж міське самоврядування могло розпоряджатися тільки з дозволу вишого міського чиновництва [44, с. 72]. Характеризуючи систему міського самоврядування, О. О. Кізоветтер критично зазначає, що “то була своєрідна й досить потворна комбінація...” спричинена настанням права управляти міськими справами згідно з Міським положенням 1785 р. відразу трьома органами громадського управління: “зібранню міської громади”, загальній та шестигласній думі, які дублювали виконання своїх завдань і функцій [43, с. 353].

Заслуговує на увагу дослідження Г. І. Шрейдера, випускника Харківського університету, міського голови Петрограда 1917 р. Він негативно оцінив містоутворювальну політику Російської імперії, вважаючи, що поява міст була викликана не економічними міркуваннями, а передусім адміністративними та політичними потребами й тому “дореформене місто було майже винятково адміністративним терміном – територіальною одиницею, утвореною в ім'я інтересів і завдань “внутрішнього управління” [Цит. за: 51, с. 6]. Автор зробив спробу визначити основні ознаки міста, серед яких він називає: 1) кількість населення; 2) щільність, або “скупченість” населення; 3) спосіб забудови; 4) різномірність населення або “міська диференціація”; 5) значення міста як промислового центру; 6) роль культурного центру; 7) адміністративна функція. Першорядна ж роль у розвитку міст, на його думку, належала торгово-промисловій функції [50, с. 6].

Класикою геоурбаністики вважається монографія В. П. Семенова-Тян-Шанського “Місто і село в Європейській Росії”. Учений для обґрунтування принципів “істинності” та “неістинності” російського міста використовує дві ознаки: перша – “людність населеного пункту” й друга – “...відсоток населення даного пункту, що не займається сільськими промислами взагалі, у зв'язку із жвавістю його торгово-промислового обороту, обчисленого на одного його жителя” [47, с. 55 – 56]. В. П. Семенов-Тян-Шанський, крім принципів “істинності”, дає визначення “сільським” та “несільським” заняттям [47, с. 56 – 57], обґрунтовує існування “військових”, “юридичних”, “адміністративних” і “торгово-промислових” міст Росії [47, с. 39 – 46]. Важливою видається його думка щодо невідповідності ряду міст міському статусу та навпаки, перспективи цілої низки сіл стати містами, про існування форм населених пунктів “перехідних від міста до села”, так званих “міст-сіл” [47, с. 74].

Отже, аналіз дорадянської літератури із зазначеної проблеми свідчить, що коло проблем дослідження обмежувалося, насамперед, питаннями виникнення міст, їхньої правової та політичної історії, зовнішнього вигляду, структури державного та міського громадського управління, правового статусу міського населення та його занять. Дорадянські науковці поставили стосовно міста останньої чверті XVIII – 70-х рр. XIX ст. важливі проблеми щодо визначення й типології міста, про

перспективи міських реформ, що йшли згори, про недостатній рівень у містах торгово-промислового розвитку. Характерними рисами наукових студій того періоду були описовість, невисокий теоретичний рівень досліджень, відсутність філософської рефлексії та самостійної концепції. За межами вивчення залишилися питання формування та виконання міського бюджету, типології підприємництва, соціокультурного розвитку міст лише на початковому етапі перебувало вивчення соціально-економічного розвитку міст тощо. Слід відзначити й відсутність комплексного вивчення дореформеного міста в дорадянській історіографії. Але, незважаючи на це, дорадянські дослідники заклали міцний фундамент вивчення дореформених міст Російської імперії, започаткувавши урбаністику як новий напрямок історичної науки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаров Ю.М., Скубневский В.А. Города Западной Сибири во второй половине XIX – начале XX в. – Часть I: Население. Экономика. – Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2003. – 360 с.
2. Город в процессах исторических переходов. Теоретические аспекты и социокультурные характеристики. – М., 2001. – 392 с.
3. Новый и полный географический словарь Российского государства. – Ч. 1 – 8. – М.: в университетской типографии, у Н. Новикова, 1788 – 1789.
4. Краткое землеописание Российского государства. – СПб., 1787. – 174 с.
5. Шторх Г.М. Историко-статистическое изображение Русского государства. – СПб., 1799. – 472 с.
6. Зябловский Е.Ф. Землеописание Российской империи: Для всех состояний. – Т. 1 – 6. – СПб., 1807 – 1810.
7. Зябловский Е.Ф. Статистическое описание Российской империи в нынешнем ее состоянии. В 2 кн. – СПб., 1808. – 544 с.
8. Щекатов А.Н., Максимович Л.М. Словарь географический Российского государства. – Ч. I – VII. – М., 1804 – 1809.
9. Герман К.Ф. Статистические исследования относительно Российской империи. – Ч. 1. О народонаселении. – СПб.: Печ. при Имп. Акад. Наук, 1819. – 325 с.
10. Арсеньев К.И. Гидрографическо-статистическое описание городов Российской империи с показанием всех перемен, происшедших в составе и числе оных в течение двух веков от начала XVII столетия и донныне // Журнал Министерства внутренних дел. – СПб., 1832 – 1834. Вып. 1 – 8.
11. Ивонин А.Р. Западносибирский город последней четверти XVIII – 60-х гг. XIX в. в системе региональных социально-экономических отношений: Дис. ... докт. ист. наук. – Барнаул, 2000. – 518 с.
12. Каранин А.В., Мердешева Е.В., Пичугина Т.В. Геоурбанистика: учебное пособие. – Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2012. – 168 с.
13. Плошинский Л.О. Городское или среднее состояние русского народа. – СПб., 1852. – 286 с.
14. Мулов П. Историческое обозрение правительственных мер по устройству городского общественного управления. – СПб.: Тип. А. Дмитриева, 1864. – 198 с.
15. Пригара А. Опыт истории состояния городских обывателей в Восточной России. – Часть 1. – СПб.: печатня В. Головина, 1868. – 182 с.
16. Статистическое изображение городов и посадов Российской империи по 1825 год // Сост. из офиц. сведений под руководством дир. Деп. полиции исполнительной Штера. – СПб., 1829. – 97 с.
17. Обозрение состояния городов Российской империи в 1833 г. – СПб., 1834 – 67 с.
18. Статистические таблицы о состоянии городов Российской империи. Сост. в Стат. отд. Совета МВД. – СПб.: тип. К. Крайя, 1840. – 68 с.
19. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. – Тт. 1-17. – СПб.: Типография Департамента Генерального Штаба, 1837-1854.
20. Статистические таблицы Российской империи, составленные и изданные по распоряжению министра внутренних дел Стат. отделом Центрального статистического комитета. [Вып. 1]. За 1856-й год. – СПб., 1858. – 300 с.

21. Городские поселения в Российской империи. – Тт. 1 – 7. – СПб., 1860 – 1865.
22. Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861–62 г. – Часть 1. – СПб., 1863. – 909 с.
23. Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861–62 г. – Часть 2. – СПб., 1863. – 930 с.
24. Белов А.В. Русский провинциальный город в середине XIX века. Формы и функции городского развития // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. – №4. – 2009. – М.: Изд-во МГОУ. – С. 19 – 23.
25. Безобразов В.П. Земские учреждения и самоуправление. – М.: Универс. Тип., 1874. – 70 с.
26. Безобразов В.П. Государство и общество. Управление и самоуправление и судебная власть. – СПб.: Тип. В. Безобразова и Ко, 1882. – 760 с.
27. Васильчиков А.О самоуправлении. Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. – Т.1. – СПб.: Тип. Г. Мюллера, 1869. – 352 с.
28. Градовский А.Д. Начала русского государственного права. – Т.1. – СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1875. – 448 с.
29. Градовский А.Д. Система местного управления на западе Европы и в России. – СПб.: Тип. В. Безобразова, 1878. – 472 с.
30. Лешков В.Н. О праве самостоятельности как основе для самоуправления. – М., 1871. – 354 с.
31. Чичерин Б.Н. О народном представительстве. – М., 1866. – 760 с.
32. Щепкин М.П. Опыты изучения общественного хозяйства и управления городов. – Ч. 1. – М., 1882. – 411 с.
33. Щепкин М.П. Опыты изучения общественного хозяйства и управления городов. – Ч.2. – М., 1882. – 345 с.
34. Дитятин И.И. Устройство и управление городов России. – Т. I: Введение. Города России в XVIII столетии. – СПб., 1875. – 507 с.
35. Дитятин И.И. Устройство и управление городов России. – Т. II: Городское самоуправление в настоящем столетии: (Городское самоуправление в России. Городское самоуправление до 1870 года). – СПб., 1875. – 565 с.
36. Дитятин И.И. К истории “жалованных грамот” дворянству и городам 1785 г. // Русская мысль. – 1885. – Кн. IV. – С. 13-50; Кн. V. – С. 1 – 38; Кн. VI. – С. 1 – 19; Кн. VII. – С. 1 – 21; Кн. VIII. – С. 58 – 83.
37. Дитятин И.И. Статьи по истории русского права. – СПб., 1895 – 631 с.
38. Рындзюнский П.Г. Городское гражданство дореформенной России. – М., 1958. – 560 с.
39. Гессен В.М. Городское самоуправление: Дополнение к курсу русского государственного права. – СПб., 1912. – 28 с.
40. Джаншиев Г.А. Эпоха великих реформ. – СПб., 1907. – 480 с.
41. Кизеветтер А.А. Посадская община в России XVIII столетия. – М.: Университетская тип., 1903. – 814 с.
42. Кизеветтер А.А. Городовое положение Екатерины II 1785 г. Опыт исторического комментария. – М., 1909. – 474 с.
43. Кизеветтер А.А. Городовое положение Екатерины II. // Три века: Россия от Смуты до наших дней: В 6 т. – Т. 4 – М.: Юнвес, 2006. – С. 334 – 365.
44. Ковалева М.В. Орловская городская дума: 1787 – 1913 гг.: Дис. ... канд. ист. наук. – Орел, 2003. – 368 с.
45. Озеров И.Х. Большие города, их задачи и средства управления. – М.: Изд. И.Д. Сытина, 1906. – 135 с.
46. Пажитнов К.А. Городское и земское самоуправление. Очерки и опыты / К. Пажитнов. – СПб., 1913. – 60 с
47. Семенов Д.Д. Городское самоуправление. Очерки и опыты. Д.Д.Семенов. СПб.: Электро-тип. Стойковой Н.Я., 1901. – 387 с
48. Семенов-Тян-Шанский П.П. Город и деревня в Европейской России. – СПб., 1910. – 212 с.

49. Тотомианц В.Ф. Самоуправление и городское хозяйство. – СПб., 1910. – 236 с.
50. Шрейдер Г.И. Город и городское положение 1870 г. // История России в XIX веке. – Т.4. – СПб., 1908 – 09. – С. 1 – 29.
51. Тяпкина О.О. Социально-экономическое развитие малых городов Западной Сибири во второй половине XIX в. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Барнаул, 2003. – 24 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бондаренко Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук та документознавства Кіровоградського національного технічного університету.

Наукові інтереси: історіографія міст Російської імперії в дореформену добу.

УДК 94(477.65)"1812"

УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ВІЙНУ 1812 РОКУ В ЦЕРКОВНІЙ АРХІТЕКТУРІ РОСІЙСЬКОГО КЛАСИЦИЗМУ

Віктор ГРІНЧЕНКО (Кіровоград)

У статті в історико-мистецькому контексті подається короткий опис деяких церковних споруд, збудованих у Російській імперії у стилі класицизму на честь перемоги у війні 1812 року.

Ключові слова: храми, церковно-меморіальні споруди, пам'ять про війну 1812 року, класицизм.

У статье в историко-художественном контексте представлено краткое описание некоторых церковных сооружений, возведенных в Российской империи в стиле классицизма в честь победы в войне 1812 года.

Ключевые слова: храмы, церковно-мемориальные сооружения, память о войне 1812 года, классицизм.

In an article in the historical and artistic context, a brief description of some church buildings, built in the Russian empire in the classical style in honor of the victory in the War of 1812.

Keywords: churches, church and memorial buildings pam'yam of the war in 1812, Classicism.

У рік святкування 200-річчя перемоги Росії в російсько-французькій війні 1812 року, що є важливою подією для великої частини слов'янського світу, особливого значення набуває увічнення пам'яті про цю війну, що серед іншого знайшло своє розкриття в численних церковних спорудах.

Такі традиції вшанування загиблих воїнів завжди були характерними в Росії. Такі церкви, зазвичай, будувалися на народні, зібрані "всем миром" гроші. До того ж ця війна усвідомлювалася Руською православною церквою як релігійне протистояння православної Росії і "безбожної" Франції.

Протягом тривалого часу різні аспекти проблеми, яка розглядається, знайшли своє розкриття у ряді спеціальних досліджень [10; 15], статей [4; 16], узагальнювальних праць [20], довідкових видань [5; 25].

Разом з тим широта охопленої проблематики залишає нам певні можливості для продовження різнопланового висвітлення комплексу питань, пов'язаних з увічненням пам'яті про перемогу у війні 1812 року в російській церковній архітектурі.

У пропонованій публікації ми мали на меті в історико-мистецькому контексті коротко описати деякі церковні споруди тогочасної Російської імперії, пов'язані з